

AİLENİN ŞİDDETEN KORUNMASI

Bilal KÖSEOĞLU*

I. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi'nin (CEDAW) Aile Hukukumuzda ve Uygulamaya Yansıması

Türkiye Cumhuriyeti tarafından 3232 sayılı kanunla onaylanan ve iç hukuk metni haline gelen sözleşme kadınların insan haklarına dair hükümler içermekte ve kadın erkek eşitliğinin sağlanması yönünde üye devletlere yükümlülükler getirmektedir. Türkiye Cumhuriyeti sözleşmeye taraf olmakla sözleşme hükümleri artık kanun hükmündedir.

Adı geçen sözleşmeye ilişkin İhtiyari Protokol'ün onaylanması da 2002 tarih ve 4770 sayılı kanunla kabul edilmiştir. Protokol kadınlara karşı ayrımcılık incelemelerin "*Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi*" tarafından yapılacağı başvuru yolunun açık olduğunu düzenlenmektedir. İş bu komite yargılama yetkisi olmayan bir komitedir. Bu itibarla tazminat vb. incelemeler ve yargılarda bulunamamaktadır. Çekince konulamayan protokolün hükümlerine göre başvurular incelenip üye ülkelerin sözleşme yükümlülüklerini ihlal edip etmediğini kararlaştırma yetkisi komiteye tanınmaktadır.

Gerek İhtiyari Protokol ve gerekse sözleşmenin Maddi Hükümleri, Mevzuat Çerçeve Örneği, Komitenin Genel ve Özel tavsiyeleri sözleşmenin uygulanmasına yönelik olan ve üye devletler tarafından gözetilmesi gereken Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlen-

* Antalya Aile Mahkemesi Hakimi.

mesine Dair sözleşme ile ilgili ana metinlerdir. Dolayısıyla sözleşmeyi tamamlayan metinlerdir. Sözleşme hükümleri ve ihtiyari protokol artık iç hukuk metni olduğuna göre kadın haklarına ilişkin çekişmelerde uygulamacıların bahsedilen belgelere göre hareket etmek, hüküm kurmak, sorun çözmek yükümlülüklerinin bulunduğunu söyleyebiliriz. Nitekim bu sözleşmeden ilham alan pek çok düzenleme Aile Hukukumuzda yer almıştır.¹

A. Temel Yükümlülükler

- Sözleşme 3. maddeye göre siyasi sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda her türlü hak ve özgürlüğün kullanılmasında erkek kadın eşitliğinin sağlanması,

- 4. maddeye göre erkek kadın eşitliğini sağlamak için geçici ve özel önlemlerin alınması,

- 5. maddeye göre bir cinsin üstünlüğü esasını benimseyen geleneksel ya da hukuki uygulamalar ve ön yargıların ortadan kaldırılmasına yönelik sosyal ve kültürel davranış kalıplarının geliştirilmesi,

- 6. maddeye göre kadın ticaretinin her şekli ile önlenmesi (cinsel istismar),

- 7. maddeye göre siyasi haklarda eşitlik kamu politikalarında hazırlanma ve uygulamasında eşitlik, sivil toplum kurumlarına katılma da eşitlik,

- 9. madde göre kamuyu uluslararası alanda temsilde eşitlik, çocukların tabiatı konusunda ve vatandaşlığın kazandırılmasında, geliştirilmesinde ve vatandaşlığın korunmasında eşitlik,

- 10. maddeye göre eğitimde tam bir eşitlik ve kadınlarda ki okuma yazma düşüklüğü oranının yükseltilmesine ilişkin programlar geliştirmek, kadınlara yönelik özel eğitim programları geliştirilmesi,

¹ Havutcu, A., *Evlilik Birliğinin Temsili*, Ankara 2006 s. 32; Güven K., “4320 sayılı “Ailenin Korunmasına Dair Kanun” un Getirdiği Hukuki Tedbirler”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1998/1-2, http://www.hukuk.gazi.edu.tr/dergi/cilt_2-sayi_1-2.pdf, Akıncı Ş., *Medeni Kanunda da Kadın ve Aile*, http://www.hukuk.gazi.edu.tr/dergi/cilt_8-sayi_1-2.pdf. Hatemi, *Aile Hukuku I*, İstanbul 2005, s.90., Baydur/Erdem, *Kadına Yönelik Evlilik İç Şiddetin Hukuki Boyutları*, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* S. 65, s. 90.

- 11. maddeye göre kadın ve erkeklere eşit istihdam sağlamak ve kadın olmaktan ileri gelen iş kaybı sosyal güvencelerin önlenmesine ilişkin her türlü tedbirin alınması,
- 12. maddeye göre sağlık ve sosyal güvencelerden yararlanmada tam bir eşitlik,
- 13, 14. maddeye göre her türlü sağlık ve sosyal güvenlik programında kadınların doğrudan yararlanmasını sağlayacak tedbirlerin alınması, kırsal kesimde kadınlara ilişkin yararlanma yollarını ivedilik ile açılması,
- 15. maddeye göre yargılamada sıfat itibariyle tam eşitlik sözleşme ve mülk edinmede tam eşitlik, ikametgah seçiminde tam eşitlik, miras kazanmada tam eşitlik sağlanması,
- 16. maddeye göre aile hukukunda tam eşitlik sağlanması yükümlülükleridir.

B. Sözleşmenin Aile Hukukuna Dair Hükümleri ve Uygulaması (Madde 16)²

Taraf devletlerin kadınlara karşı evlilik ve benzeri aile ilişkileri içinde ayrımların önlenmesi için kadınlara aşağıdaki hakların sağlanması yükümlülükleri bulunmaktadır.

- a. Evlenmede erkeklerle kadınlara eşit haklar sağlanması,
- b. Eş seçiminde tam bir irade ve bu şekilde evlenme hakkı,
- c. Evlilik süresince ve evliliğin son bulmasında eşit hak ve sorumluluklar,
- d. Çocuklar ile ilgili konularda medeni durumlarına bakılmaksızın ana ve babaya eşit hak ve sorumluluklar (çocukların menfaati en önde olacak şekilde),
- e. Çocuk sahibi olmada yetiştirmede, çocuk sayılı ve doğumuna kadar ortak karar alma,

² Ceza Hukuku yönünden bkz. Baydur/Erdem 93 vd.

f. Çocuk Hakları Sözleşmesi hükümleri saklı kalmak kaydıyla velayet, vesayet, kayyım, evlat edinme vb. müesseselerde eşit hak ve sorumluluklar,

g. Aile adı meslek ve iş seçiminde karı ve koca için eşit kişisel haklar,

h. Bedelli veya bedelsiz mal edinme, işletme, yönetme yararlanma ve harcamadan eşit haklar,

i. Çocuğun erken yaşta nişanlanması veya evlenmesi, gibi durumlarda evlenmeye yaşının belirlenip resmi sicile kaydının tutulması için gerekli tedbirlerin alınması.

a. Evlenmede Eşitlik

MK 124'e göre erkek ve kadın onyedi yaşını tamamlamakla evlenme hakkına kavuşmaktadır.³ Görüldüğü gibi evlenme yaşının düzenlenmesinde tam bir eşitlik söz konusudur.

Bu evlenme yaşı MK tasarısında yirmi yaş iken kanunlaşma aşamasında onyedi olarak benimsendi. Kanaatimce mevcut durum hiç de adil ve ideal bir evlenme yaşı değildir. Çünkü evlenme öncelikle ekonomik bağımsızlığı gerektirir. Bu her iki eş açısından geçerlidir. Ekonomik bağımsızlık demek ise bir gelire ve sürekli gelir getiren bir iş-meslek sahibi olmak demektir. Bir meslek sahibi olmak için ise eğitim-öğrenim süresinin yaşanması-geçirilmesi demektir. Ülkemizde günümüz şartlarında üniversite mezunu olanlar için iş bulma yaşı otuzlu yaşlara ulaşmaktadır. Üniversite mezunu olmayanlar için ise öğrenimin sona ermesi ve işe başlama, mesleğin her yönüyle ekonomik bağımsızlık seviyesine ulaşması her halükarda yirmili yaşlarda olmaktadır. Bu durumda onyedi yaşından sonra hemen evlenenler uygulamada genellikle rastlandığı gibi ailelerine ekonomik anlamda bağımlı kalmaktadırlar. Bir ailenin ekonomik olarak başka ailelere bağlı olması demek her zaman mali-sosyal açıdan çatlamaların yaşanmasının mukadder olması demektir. Bu açıdan evlenme yaşının tasarısındaki gibi yirmi yaş olması gerekirdi.

³ Baktır, S., *Aile Mahkemeleri*, Ankara 2003 s.90.

Uygulamada olağanüstü evlenme yaşını kullanmak için “evlenmeye izin” isteyen taraf hep kız tarafı olmaktadır. Bu aileler kırsal kökenlidir. Evlenecek kız bir meslek sahibi değildir ve genellikle evleneceği erkek asgari ücret düzeyinde gelire sahiptir. Kaldı ki bu gelirler genellikle “sürekli ve sabit gelir getiren bir iş”ten kaynaklanmamaktadır. Diğer ifadeyle olağanüstü yolla evlendirilen bu “çocuklar” ilk ekonomik krizde boşanmak için mahkemeye geleceklerdir. Bu tür evliliklerde kız çocukları başka bir ifadeyle karın tokluğu için evlenmeyi kabul etmektedirler. Bu amaçla gerçekleşen bir evlilik ilk krizde çatladığına göre sonuç kadınlar açısından “sözleşme” 16/1-a’ya göre tam anlamıyla bir kadın hakları ihlali olmaktadır.

Erken evlenmesine izin verilen kızlar Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne göre çocuktur. Zira onaltı yaşını henüz tamamlamışlardır. MK m. 124 ile aslında Aile Mahkemeleri çocukların evlenmesine karar vermektedir. Bu durumda MK m. 124 ile Çocuk Hakları Sözleşmesi hükümleri karşı karşıya geldiğinden “yasal olarak Çocuk Haklarını İhlal” ettiğimiz açıktır.

b. Tam Rıza ile Evlilik

Yukarıda açıkladığımız gibi ekonomik olarak bağımsız olmayan kız çocukları veya yetişkinlerin evlenme kararları bağımsız sayılamaz. Karın tokluğu için evlenen kadınların özgür bir şekilde eş seçtiğini benimsemek imkanı yoktur. Bugün başkalarının kararıyla evlenen kız çocuklarının sayısı çok fazladır. Bunun yanında boşanmak için gelen kadınların önemli bir kısmı eşinin bazı yönlerini evlilik öncesi bilmeden evlendiğini sonradan bazı yönlerini öğrendiğini bildirmektedir. Bunda örnek olarak diğer cins tarafında ekonomik veya cinsel anlamda sömürülmek istenen kadınların düştüğü durumu sayabiliriz. Kızların eş adayları hakkında yeterince aydınlanmadan evlenmesi sebebiyle tam bir kadın hakları ihlali yaşanmaktadır. Evlenmeye yönlendiren her türlü kandırma kadınların insan hakkı ihlali oluşturmaktadır.

Medeniyetin belli bir zirveye ulaştığı bu yaşadığımız dönemde bile hala kız kaçırma-tecavüz edilerek evlenmeye zorlama olayları yaşanmaktadır. Bu tür durumlarda elbette rıza dışı evlilik söz konusudur. Bu tür evlilikler sözleşmeye açıkça aykırıdır. MK m. 145-155 ile bu

tür “tam rıza olmaksızın” gerçekleşen evlilikler mutlak ve nispi butlan yollarıyla sona erdirilmesini düzenlemektedir.

c. Evlilikte ve Evliliğin Sona Ermesinde Eşit Hak ve Yükümlülükler

Yeni MK eşlerin mutlak eşitliğini benimsemektedir. Ancak bu eşitlik aslında haklar açısından geçerlidir. Eşlerin birbirine karşı hak iddialarında mutlak eşitlik geçerlidir. Aynı durum eşlerin yükümlülükleri açısından geçerli değildir. MK m. 185 ve 186 ile zımni bir ayrım söz konusudur. Eşler mutluluğu birlikte sağlamak, çocukları birlikte yetiştirmek, konutu birlikte seçmek, beraber yaşamak zorundadırlar... Evlilik birliğinin giderlerine ise güçleri oranında “emek” ve “malvarlıkları” ile katılırlar. Bu demektir ki bağımsız geliri olmayan eş birlik giderlerine emeği ile katılacak ve onun için mali anlamda parasıyla birliğin masrafına katılmak mutlak yükümlülüğü yoktur. O halde yükümlülükler açısından eşlerin eşitliği mutlak değildir. Bu anlamda metin olarak değerlendirdiğimizde sözleşme metninde eşitlik konusunun daha teknik ve düzenli biçimde yazıldığını söylemeliyiz.

Sözleşmenin bu hükmünün uygulamada nasıl yaşandığı ve kadın haklarının ihlal edilip edilmediğinin tartışmasına gelince, en önemli sorunun eşlerin nafaka sorunu olduğunu görmekteyiz. Kadınların bilgilendirme seviyesi yükseldikçe konut sorunlarının da yargıya daha fazla yansımakta olduğunu söyleyebiliriz (MK m. 194-195).

1. Nafaka

a. İştirak Nafakasında

Evlilik dışı doğan çocuklar için de iştirak nafakasına hükmedilmedir (MK m. 332, 333).⁴

⁴ Öztan, B., *Aile Hukuku*, 2004 s. 500 vd, Akıntürk, T., *Aile Hukuku* (6.Bası) s. 307. “...Kural olarak velayet hakkı kendisine verilmeyen eşin, çocuğun bakım ve eğitim giderlerine “gücü” oranında katkıda bulunması gerekir (TMK m. 182). Bununla birlikte çocuğun bakımı, eğitimi ve korunması için gerekli giderlerin ana ve baba tarafından müşterek karşılanması da ilke olarak kabul edilmiştir (TMK m. 327). Dolayısıyla iştirak nafakasının; çocuğun yaşı, eğitim durumu, günün ekonomik koşullarındaki paranın alım gücü ile genel ihtiyaçlarına uygun olarak ana babanın mali durumları gözetilmek suretiyle takdir gerekir...” (2.HD 11.07.2006 2006/8095 2006/9575).

Ancak MK hükümlerinde evlilik dışı doğan çocuğun geçmişe dönük nafakalarının ödetilmesine dönük bir düzenleme bulunmamaktadır. Gerek nafaka hükümleri ve gerekse MK m. 332 ve uygulamamız nafakaya dava tarihinden itibaren hükmedileceği yönündedir. Bu konuda Yargıtay tarafından bir içtihat geliştirilmeli ve geçmişe dönük iştirak nafakası “*yetiştirme parası*” anlamında tazminat olarak ödetilebilmelidir.⁵ Bu konuda Alman hukuku örnek alınmalıdır.

İştirak nafakası konusunda hem hukuk uygulaması hem de çocuklara karşı sorumluluk açısından son derece geri bir noktada olduğumuz kabul edilmelidir.

Taraflar açısından örnek verecek olursak nafaka borçlusuna kendisinin sigara masrafı kadar bile iştirak nafakasına hükmedilmemektedir. Oysa Dusseldorf Nafaka Tablosuna benzer bir tablo oluşturulmalıdır. Bu tablonun getirdiği temel ilkeler nafaka borçlusunun meslek ve geliri ile çocuğun yaşına göre asgari nafaka miktarları belirlenmektedir. Ve nafaka yükümlüsünün nafakayı ödemek için gerektiğinde ek gelir sağlayacak işler bulması zorunluluğu olduğu benimsenmektedir. Buna göre 2000€ geliri olan bir kişi 300€ iştirak nafakası ile yükümlü tutulabilmektedir.⁶

Kanaatimce asgari ücretle çalışan bir nafaka yükümlüsünün iki çocuğu olduğunda eş ve iki çocuğuna gelirinin en az yarısını harcamak yükümlülüğü bulunmalıdır ki bu miktar bile çocuk hakları bakımından kabul edilemez bir miktar olmaktadır. Ancak eşlerin müşterek çocuklar yönünden mutlak eşitliği gereği boşandıktan sonra hemen veya belirli bir süre sonra diğer eşin de gelir getiren işe başlaması ve iştirak nafakasının bir kısmının karşılanması yükümlülüğünün ona bırakılması teşvik edilebilir (AMK m. 7).

b. Tedbir Nafakasında

Böyle bir hesap ve takdir yöntemi MK m. 169 uygulamasında ve MK m. 197 uygulamasında da geçerli olmalıdır. Özellikle ayrı yaşama-

⁵ Alman Hukukunda evlilik dışı çocukların geçmişe dönük nafaka almaları mümkün kılınmıştır. Bkz. Schloms, H., Alman Hukukunda Çocukların Nafaka Hakkına Özellikle Adli Memurlara Yüklenen Görevler Bakımından Genel Bir Bakış (Çev. H.S. Ozanoğlu) *AÜHF Dergisi* 2001/1 s. 158.

⁶ Schloms 156.

yı tercih eden nafaka yükümlüsü eşler karşı MK m. 197 ile yükümlülükleri hatırlatılıp sulh süreci de geliştirilebilir.

Her tür nafaka belirlenmesinde eş ve çocukların ev kirası, elektrik, su, iletişim giderleri, ulaşım giderleri, eğitim, sağlık, giyim giderleri, belli dönemlerde öncelikli olmak üzere kırtasiye giderleri, sinema, park vb. giderler kalem kalem tespit edilerek toplanmalıdır. Nafaka miktarı bu şekilde belirlenmelidir. Oysa uygulamada bu şekilde bir nafaka miktarı tespitine rastlanmamaktadır. Bu da daha çok kadınların aleyhine sonuçlar doğurmaktadır.

c. Yoksulluk Nafakasında

Yoksulluk nafakasının Türk Aile Hukukunda yeri çok önemlidir. Bu itibarla hukukumuzdan kaldırılması düşünülmemelidir. Ahlaki karakteriyle daha hassas uygulanmak zorundadır. Boşanma sonrasında eşlerden birinin evlilik dönemine göre birdenbire yoksulluk içinde yaşaması toplum vicdanında yara açar. Boşanma ve sonuçlarının toplum vicdanında etkilerini azaltmak için kanun koyucu boşanma sonrası için bazı tedbirlere başvurmuştur. Yoksulluk nafakası bunlardan biridir (MK m. 175).

Uygulamada yoksulluk şartının gerçekleşip gerçekleşmediğinin tespitinde birlikten bahsedilemez. Ayrıca yoksulluğun gerçekleştiği kabul edilse de nafaka miktarının tespitinde her mahkeme farklı miktar ve ödeme usulü uygulamaktadır. Bu durumda boşanmanın sonuçları açısından kadınların insan haklarına aykırı durumlarla karşılaşabilmektedir.

Yoksulluğun gerçekleşmemesi şartları incelenirken nafaka alacaklısının öncelikle gelir getiren bir iş-mesleğinin bulunup bulunmadığı aranmalıdır. Bundan sağlanan gelir “süreklilik” niteliğinde olmalıdır.⁷

⁷ “...Davacı vekilinin 25.07.2006 tarihli oturumda ki beyanı ve toplanan delillere göre davacı kadının çalıştığı sürekli ve düzenli bir gelirinin bulunduğu anlaşılmış ve Türk Medeni Kanun’un 175. maddesi koşulları gerçekleşmemiştir. Davacının yoksulluk nafakası isteminin reddi gerekirken yazılı şekilde karar verilmesi doğru görülmemiştir...” (2. HD 12/03/2007 2006/15774 2007/3883), “...Davacının mevsimlik işçi olarak zaman zaman çalıştığı, halen işsiz olduğu belirlendiği ve boşanmaya yol açan olaylarda kusurun daha az olduğu, boşanma yüzünden yoksulluğa düşeceği anlaşıldığı halde (TMK m. 175) yoksulluk nafakası isteğinin reddi doğru görülmemiştir...” (2. HD 27.10.2003 2003/13101 2003/14292), “...tarafaların gerçekleşen sosyal ve ekonomik durumlarına, günün ekonomik koşullarındaki

Karın tokluğuna (ayrılık döneminde) aldığı eğitime uymadığı halde asgari ücretle bir yerde çalışmaya başlamak yoksulluğa düşmeyi ortadan kaldırmaz. Bu ancak aynı işi belirli süreyle yapması halinde belli bir zaman sonra yoksulluk sona erebileceğinden nafakanın süreyle sınırlanmasını sağlayabilir. Ayrıca özellikle kadınların bu gibi arızı olarak çalıştıkları işlerin “kadın” cinsi açısından sürdürülebilir bir iş olup olmadığı da incelenmek zorundadır. Oysa uygulamada bunlar incelenmemektedir.

Diğer taraftan yoksulluk nafakasının genel olarak irat biçiminde ödenmesine karar verildiğini görmekteyiz. Bunun pek sakıncası bulunmamaktadır.

Öncelikle irat biçiminde ödeme için süre sınırlaması söz konusu edilmemektedir. Boşanan bir kişinin örneğin 30 yaşındaki bir erkeğin ölünceye kadar diğer eşe nafaka ödemesi bu nafaka borçlusunun yeni evliliğinde yeni eşiyle geçimsizliğine yol açmaktadır. Zira fiili ve hukuki olarak eski eş ile bağlantı devam etmektedir.

İkinci olarak bir kişi hukuki bağları-sorumluluğu sona erdiyse ömür boyu başkasına ödeme yapmasının bir mantığı da yoktur. Uygulanabilir bir yöntemle belli bir yaş altında olan tarafların ilişkisinin hukuki olarak sona erdirilmesi gerekmektedir.

Bu durumda örneğin yeni bir iş-meslek edinme ihtimali ortadan kalkan elli yaş ve üzeri nafaka alacaklısına irat şeklinde nafaka ödenebilecekken yeni iş ve meslek edinebilecek yaşlardaki nafaka alacaklılarına defaten-peşin nafaka ödenmesine karar verilmelidir. Hem peşin meblağ nafaka alacaklısı tarafından yatırım yoluyla değerlendirilebilir, hem bu yolla eşin ödeme nedeniyle nafaka miktarında indirim yapılarak nafaka borçlusu yönünden de bir külfet indirimi-kolaylığı sağlanmış olur.

paranın alım gücüne ve özellikle iştirak nafakasının niteliğine göre mahkemece saptanan iştirak nafakası miktarı fazla olup, TMK'nın 4. maddesinde vurgulanan “hakkaniyet” ilkesine uygun değilse de bu hususun düzeltilmesi yeniden yargılama yapılmasını gerektirmediğinden bu yöne ilişkin temyiz itirazlarının kabulü ile hükmün birinci paragrafındaki iştirak nafakasına ilişkin olan “150.000.000” rakamı yerine “138.000.000” yazılmak suretiyle hükmün düzeltilmesine ve hükmün düzeltilmiş bu şekliyle Onanmasına...” (2. HD 3. HD 18.04.2005 2005/4256- 2005/4282).

Defaten ödemelerde ayrıca yoksulluğun ortadan kalkabileceği dönem de öngörülerek nafaka miktarı tespit edilebilir.⁸ Bu her iki taraf için de adaletli ve hakkaniyete uygun olur. Örneğin yoksulluk nafakası alacaklısı 30 yaşındadır. Daha önce bir işte çalışmış ve sosyal güvenlik kurumuna prim yatırılmıştır. Bu eş bir süre sonra tekrar bu işi yapabilecektir. Ancak müşterek çocuğun velayeti kendisini bırakılmış olup, çocuğun tek başına okula-çarşıya vb. yerlere gidebileceği 10-12 yaşına kadar annesi tarafından bakılıp gözetilmesi gerekmekte ve bu kadar yıl annenin işe başlayamayacağı açıktır. Bu süre on yıl olarak düşünülmesi ve eğer 120 YTL tedbir nafakası düzenlenmişse bunu yoksulluk nafakası olarak devam ettirmelidir. Bu halde $120 \times 12 = 1.440$ YTL yıllık nafaka üzerinden $1.440 \times 10 = 14.400$ YTL yoksulluk nafakası eder. Peşin indirimi takdir edilecek olursa asgari 10.000 YTL yoksulluk nafakası ödenerek tarafların ilişkisi sona erdirilmelidir.

Yoksulluk nafakası konusunda son olarak şu konuyu da eleştirmeliyiz. Bilindiği gibi yoksulluk nafakası irat şeklinde ödeniyor olmak kaydıyla bazı şartların gerçekleşmesi halinde nafaka alacaklısı aleyhine kaldırılabilir (sona erdirilebilir). Kanaatimce bu durum tam bir kadın hakları ihlalidir. Zira yargılama sonucu nafaka alacaklısı kadın bu meblağı almaya hak kazanmış ve bu yöndeki karar kesinleşmişti. Dolayısıyla nafaka alacaklısı açısından kesinleşmiş bir kazanılmış haktan söz etmekteyiz. MK m. 176 ile öngörülen bazı istisna durumlarda bu hak kesinleşmiş ve kazanılmış niteliğine bakılmaksızın sona erdirilmektedir. Temel hukuk-hakkaniyet mantığı açısından bakıldığında bu geri alım durumu hiç de adil olmayıp bir kadın hakları ihlalidir. Zira yoksulluk nafakası alacaklısı kadın ne sebeple olursa olsun kesinleşmiş bir hakkını kaybetmektedir.

Ancak bu sorun bizim savunduğumuz ve uyguladığımız “defaten ödeme” yöntemiyle önlenmektedir. Diğer ifade ile bu kadın hakları ihlalinin önlenmesi için istisna durumlar dışında defaten ödeme yöntemi uygulanmak zorunluluğu bulunmaktadır.⁹

⁸ “...yoksulluk nafakasının toptan ödenmesinin hakimnin takdirinde olmasına (TMK m. 176/1) göre yerinde bulunmayan temyiz isteğini reddiyle usul ve kanuna uygun olan hükmün Onanmasına...” (2. HD 28/02/2007 2006/16408 2007/2942).

⁹ Bugüne kadarki uygulamamız bu yönde olup belki binlerle ifade edilebilecek uygulamamızda Yargıtay tarafından hiçbir defaten ödeme kararımız bozulmamıştır. Dolayısıyla Yargıtay uygulamasının bütün yerel mahkemelerce benimsesi düşüncesindeyiz.

2. Maddi Tazminat

Uygulama itibarıyla maddi tazminatın somut verilere dayalı olarak hala hesaplanmıyor olması adaletsiz bir sonuçtur. Özel Hukuk alanımızda zarar hesabı somut verilere dayanmaktadır. Oysa Boşanma Hukukunda bu noktaya gelinememiştir. Takdiren varılan değerler hesap temelleri olmaksızın doğrudan verilen ve onanan değerlerdir. Örneğin destekten yoksun kalma tazminatı gibi tazminat hesabına gidilmemektedir. Oysa boşanmakla eş diğerinin desteğini kaybetmektedir.¹⁰ Eşin desteğini tazminat olarak alabilmesi için hukuk sistemimiz diğer eşin ölmesini öngörüyor değildir. Bu durumda ayrıntılı bir hesap yapılmalıdır.

Ayrıntılı hesabın kalemleri neler olabilir? Basit bir örnek ile inceleyelim.

Kadın ev işlerine bakmakta ve kocasının gelirinden mutfak, sağlık, giyim, sosyal harcamalar vb. ile ayda 250 YTL değerinde yararlanmaktadır. Boşanınca bundan mahrum olacaktır... Bu miktarın yıllık miktarı bulunarak evliliğin ortalama yaşa göre kalan kısmıyla çarpıldığında bir tazminat miktarı bulunur. Yılda 2500-3000 ve evliliğin kalan kısmı 20 yıl olsun diyelim, $20 \times 2500 = 50$ bin YTL gibi bir miktar olur. Tazminat alacaklısının az kusuru halinde BK 44 gereği hakim bu miktarı takdiren düşürecektir. Peşin ödeme halinde ve davalının mali durumuna göre de ayrı bir indirim miktarı tespit edilebilir. Bu da kanuna uygun olur.

Boşanınca yeni ev tutacaksa yeni eşya alacaktır ve ev kiralayacaktır. Bir kalem olmak üzere bu hesaplanmalıdır.

Aile aynı zamanda ekonomik birliktir. Boşanmasaydı tazminat alacaklısının eşiyle bir evi olacaktı ve artık tasarruf edemeyecektir, yarı pay oranında evi de olmayacaktır. Edinilecek evin yarı değeri eşin yaşayacağı yer olmakla tazminat kalemi olarak hesaplanmalıdır. Bunda diğer eşin geliri de esas alınmalıdır.

Miras kaybı net olarak hesaplanmalıdır.

¹⁰ Eke, A.H., Nafaka-Tazminat-Miras-Destek Tazminatı ve Sosyal Güvenlik Haklarının Mukayesesi, *Hukuk ve Demokrasi Dergisi*, S. 10 s. 20; Akıntürk, 286, Dural/Öğüz/Gümüş, *Aile Hukuku*, 2005 s. 149.

İki çocuğa 10 yıl boyunca bakmıştır. Asgari ücret düzeyinden tazminat hesaplanmalıdır. Çocuk bakımı yüzünden sosyal güvenlik ödemesi yapamamıştır. Bu kalem tespit edilmelidir.

Bulunan bu kalemler toplanıp eşlerin kusur durumu ve tazminat borçlusunun mali durumuna göre ödenebilir bir tazminat miktarı takdir ve tespit edilmelidir. Tazminatın borçlu tarafından peşin ödenebilirliği şart değildir. Bunun aksine anlayış zayıf eş aleyhine sonuçlar doğurmaktadır.

Uygulamada Aile Mahkemeleri arasında tazminat veya nafaka miktarları konusunda uygulama birliğinden söz etmek mümkün olmadığı, sorumluluk hukuku kurallarından son derece uzak kararlarla karşılaşmaktadır. Asıl olan “*uygun tazminat*”ın hiç değilse birbirine yakın miktarlarda hükmedilmesidir. Aksi takdirde her mahkemeye ve hakime göre tazminatlarla karşılaşılabilir. Örneğin A şehrinde üç adet Aile Mahkemesi bulunmaktadır. 1. Mahkeme aynı gelir düzeyine yakın eşler için 2.500 (iki bin beş yüz) YTL maddi (veya manevi) tazminata, 2. Mahkeme 40.000 YTL maddi (veya manevi) tazminata, 3. Mahkeme 120.000 YTL maddi (veya manevi) tazminata hükmetmektedir. Bu durumda aynı yerde yaşayan ve sosyal konumu ve gelir düzeyleri aynı ya da yakın olan davacı/davalılar arasında sonuç miktar yönünden büyük eşitsizlikler doğmaktadır. Oysa adalet mümkün mertebe yeknesaklığı sağlamalıdır. Böyle bir örnekte her mahkemenin kararı ayrı ayrı onanmaktadır veya 2.500 YTL hükmedilen karar bozulmuş olsa da yeniden yapılan yargılamada artırım örneğin 25.000 YTL’ye yükseltilmemektedir. İkinci temyiz sonucunda genel olarak miktar onanmaktadır. Oysa aynı tazminat alacaklısının davası o yerdeki 3. mahkemede görülmüş olsa idi alacağı miktar belki de 100.000 YTL idi.

Uygulamada görülen bu adaletsizliğin bir şekilde giderilmesi gerekmektedir. Bu belki Yargıtay İçtihatlarıyla tazminat hesaplarının kalem kalem dökümünün yapılması öngörülerek ya da gelir düzeylerine göre hazırlanacak bir tablo ile ivedi olarak sağlanabilir. Aksi takdirde yargılama sonucunda genellikle kadınlar aleyhine uygulamalar devam edecektir.

Bu sorunun çözümü tazminat tabloları oluşturularak da sağlanabilir. Yine Yargıtay öncülüğünde bir tablo sistemine kademeli olarak geçilebilir. Örneğin tazminat borçlusu ve alacaklısının gelirlerine göre

geliri olan-olmayan ayrımı yapıldıktan sonra belli miktarlardaki gelirler belli gruplara ayrılabilir. Her grup için ödenecek tazminat miktarı öngörülebilir. Böylece kanunun hakime verdiği “*uygun tazminat*”¹¹ belirleme takdir yetkisinin her hakim-mahkeme tarafından uçuk farklarla uygulanması önlenip tarafların somut durumlarına uyan yeknesak tazminat oranları belirlenebilir.

Maddi tazminat konusunda MK yasaklamamasına rağmen aynı ödeme hiç uygulanmamaktadır.¹² Oysa böyle bir uygulama özellikle kadınlar açısından son derece yararlı olacaktır. Örneğin eşya tespitleri ile varlığı ve değeri tespit edilen eşya kadın tarafın eşyası olmamak kaydıyla ve kadının tazminat alacağına mahsuben kadına verilebilir. Bu özellikle nakit sıkıntısı olan erkeğin borcundan düşüleceğinden onun açısından yararlı olacaktır. Kadın açısından ise hem yeni ev eşyası alıp masraf yapmak borcundan kurtulma ve hem de dolaylı olarak alacağına kısa yoldan kavuşma imkanı demektir.

Böyle bir uygulama hakim tarafından MK 195 vd. hükümlere göre ihtiyati tedbir kararının uygulandığı davalarda daha pratik olacaktır. Zira bir tarafa tahsis edilen eşyanın yargılama sonunda onda bırakılması (borçluya ait idi ise), önceki ev ortamının mümkün mertebe devamına katkı sağlayabilir.

3. Manevi Tazminat

Türk Hukuku Temyiz uygulamasında Aile Hukuku davalarının görüldüğü Yargıtay 2. Hukuk Dairesi kişisel hakların korunmasında son derece örnek uygulamalar içindedir. Ancak bir konuda dairenin görüşünü ve uygulamasını yine kadınların insan hakları yönünden eleştirmeliyiz. O da şu konudur.

2. HD’nin yerel mahkemelerce verilen ve boşanma ve kadının maddi ve manevi tazminat alacaklarını düzenleyen bazı kararların manevi tazminata ilişkin bölümünü “*kadının kişisel haklarına saldırı teşkil eden davranışların yeterince sabit olmadığı*” gerekçesiyle bozduğu görülmektedir. Uygulama bize göre bir ayrıntının gözden kaçmasıyla ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; Yüksek Daire’de MK m. 174 hükümleri-

¹¹ Ceylan, E., *Boşanmanın Hukuki Sonuçları*, 2006 s. 76.

¹² Öztan, s. 490, Yazar aynı ödemenin uygulanabileceğini, zira MK’nın belli bir ödeme şekli öngörmediğini bildirmektedir.

nin BK m. 41 ve devamının aile hukukuna ilişkin özelleşmiş bir örneği olduğunu kabul etmektedir. Ancak bu uygulama bazı aile hukuku nüanslarının haksız fiil kurumuna giydirilmesini gerektirmektedir. Örneğin buradaki kişisel haklara ve kişiliğe saldırı kişinin “aile değerleri”ne saldırdır. Her saldırı mahiyetine göre farklı manevi tazminat miktarlarının ödenmesini gerektirir. Sadakatsizlik ile veya şiddet uygulamak ile güven sarsan davranışla boşanmalarda kusursuz ya da daha az kusurlu eş elbette farklı tazminat miktarlarına kavuşacaktır. Ancak her halükarda manevi tazminat almak hakkı tanınmalıdır.

Oysa daire bazı hallerde manevi tazminat talebini reddetmektedir (ki aynı davada maddi tazminat talebi kabul edildiği halde).¹³ Burada uygulanması gereken ölçüt şu olmak zorundadır. Kusuru olmadan ya da az kusurlu olmasına rağmen kadının evliliği sona ermiş ise onun aile değerlerine saldırı gerçekleşmiştir. Başka şart aranmamalıdır. Boşanma haksız olarak kadının karşısına çıkan ve aslında manevi zararın ta kendisi olan bir sonuçtur. Bu sonuca tazminata hükmedilmek zorunluluğu vardır ve ek şartlar aramak yasal değildir.

Evliliğini-yuvasını kaybeden bir kadının kişiliğine saldırının gerçekleştiği reddedilemeyecek bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Böyle bir durumda kadının ruh halini-psikolojini insanoğlu ancak bizzat yaşadığında anlayabilmektedir. Türk toplumunda “dul”laşan kadının kişiliğine saldırının gerçekleştiği tartışmasız kabul edilmelidir. Ve bize göre manevi tazminat kurallarının en önde ve öncelikli uygulama ve geçerlilik alanı az kusurlu veya kusursuz olmasına rağmen suçsuz yere ailesini kaybeden kadınlar olmamalıdır.

¹³ 8 “...Toplanan delillerden davacı-davalı kocadan kaynaklı davalı – davacı kadının kişilik haklarına saldırı teşkil eden maddi bir hadisenin varlığı kanıtlanmamış ve Türk Medeni Kanunu’nun 174/2. maddesi koşulları oluşmamıştır. Kadının manevi tazminat isteminin reddi gerekirken yazılı şekilde kara verilmesi doğru görülmemiştir. Türk Medeni Kanunu’nun 174/1. maddesi mevcut veya beklenen bir menfaati boşanma yüzünden haledar olan kusursuz ya da daha az kusurlu tarafın, kusurlu taraftan uygun bir maddi tazminat isteyebileceğini, 186. maddesi, evi birlikte seçeceklerini, birliğin giderlerine güçleri oranlarında emek ve mal varlıkları ile katılacaklarını öngörmüştür. Toplanan delillerden boşanmaya sebep olan olaylarda maddi tazminat isteyen eşin diğerinden daha ziyade kusurlu olmadığı anlaşılmaktadır. Boşanma sonucu bu eş, en azından diğerinin maddi desteğini yitirmiştir. O halde mahkemece, tarafların sosyal ve ekonomik durumları ile kusurları ve hakkaniyet ilkesi (MK m. 4, BK m. 42 ve 44) dikkate alınarak davalı – davacı kadın yararına uygun miktarda maddi tazminat verilmelidir. Bu yönün dikkate alınmaması doğru görülmemiştir...” (2. HD 31/05/2007 2006/20277 2007/9196).

II. Ailenin Korunması

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin aile hukukumuzda yansımış en somut örneği şüphesiz 4320 sayılı kanundur. Bu bakımdan incelenmesi gerekmektedir.

Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CDEAW) 16. maddesi ile aile birliğinde kadın ve erkek eşitliği esasına yönelik yükümlülükler yer almaktadır. Adı geçen sözleşmeye ek belgelerden olan sözleşmenin maddi hükümleri, 19 no'lu Genel Tavsiye, 2 Şubat 1996 tarihli Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal Konsey'ce hazırlanan Aile İçi Şiddete İlişkin Çerçeve Mevzuat Örneği gibi belgeler halen yürürlükte olan 4320 sayılı kanunun felsefi temellerini oluşturmaktadır. Sözleşmenin maddi hükümlerine baktığımız zaman madde 2/c-d bentlerinde kadın haklarının erkeklerle eşit olarak himaye edilmesi ve bunun mahkemeler ve diğer kamu kuruluşları aracılığı ile kadınların her türlü ayrıma karşı aktif bir şekilde himaye edilmesi devlet görevi olarak açıklanmaktadır.

Kadınlara karşı herhangi bir ayrımcı hareket yapılması ve uygulanmasında kurumlar ve yetkililerin bu yükümlülüğe uyup uymadıklarını denetlemek de yine devlet görevi olarak sayılmaktadır. Bunun dışında mevzuat anlamında bu sözleşmeye aykırı hükümlerin ortadan kaldırılması, kadın erkek eşitliğinin sağlanması amacıyla başvuru yollarının kurulması sözleşme tarafı olan devletlere yüklenmiş birer görev olmaktadır. Sözleşmenin maddi yükümlerinden olan 3 madde ile ilgili olarak kadın hakları ile insan haklarının birbirinden ayrılmazlığı vurgulanmaktadır.

19 no'lu Genel Tavsiye metinlerinde toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin kadınların erkeklerle eşit temelde hak ve özgürlüklerden yararlanma kabiliyetini ciddi şekilde yaraladığı belirtilmektedir. Görüldüğü üzere şiddet toplumsal anlamda ön planda duran erkek cinsi tarafından daha geri planda duran kadın cinse karşı uygulanan bir ayrımcılıktır. Kadın Hakları Sözleşmesi 1. madde cinsiyete dayalı olarak hak ve özgürlüklerden yararlanmanın açıkça ayrımcılık olduğu belirtilmektedir. Sözleşme'nin temeli bu olduğuna göre sözleşme, sadece kadınlara karşı aile içindeki şiddete karşı değil kadınlara karşı bütün kurumsal ve toplumsal şiddeti yasaklamaktadır.

Kadınların kalıplaşmış toplumsal ikincillik rolünü sona erdirmek için yapılacak sosyal planlar bir tarafa bırakılırsa acil olarak kadınların insan haklarının devletlerce çıkarılacak mevzuat ve mevzuatın uygulanmasında gösterilecek hassasiyet ile şiddetle mücadelenin ivedilik kazandırılması gerekmektedir. Dolayısıyla devletler Özel Tavsiye bölümünde de belirtildiği gibi toplumsal cinsiyet temelli şiddetin bütün biçimlerinin ortadan kaldırılması için tedbir almak zorundadırlar.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi kadınların haklardan yararlanması ve toplumdaki ikincil rollerinden sıyrılıp kurtarılmaları için devletlere düşen yükümlülüğü 28 no'lu genel yorumda da tekrar etmektedir. Buna göre taraf devlet koruma tedbirleri almalı kadınların etkin ve eşit şekilde güçlendirilmesini sağlamak için pozitif tedbirleri almalıdır.

Bu arada komitenin 19 nolu genel yorumuna göre sözleşme kapsamına giren aile kavramının standart bir tanımı olamayacağı benimsenmektedir. Komitenin önüne gelen bazı olaylarda Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi 23. madde ölçütlerinin arandığı görülmektedir. Buna göre 23. madde kapsamında aile tanımına etkinlik kazandırılabilmesi için evli olmayan çiftler ve çocukları, tek ebeveyn ve çocukları gibi durumlarda da aile kavramı ve olgusunun varlığı kabul edilip kadınlara karşı eşit muamelenin sağlanması gerekmektedir.

Komite kadınların şiddet karşısında adli yardımdan ücretsiz yararlanması yönünde taraf devletlere yükümlülük yüklemektedir.

Bütün belgelerden çıkan sonuç şu olmaktadır ki kadına karşı şiddet kadına karşı ayrımcılığın en önemli ve ilk akla gelen somut örneğidir. Bu yüzden Türkiye Cumhuriyeti Devleti 4320 sayılı kanunu mevzuatında yer vermiş ve uygulanmaktadır.

A. Sözleşmeye Göre Şiddet Nedir?

1995/85 sayılı insan hakları komisyonu kararı ve eki olan aile içi şiddete ilişkin Mevzuat Çerçeve Örneğinde devlet birimlerinin kadına karşı şiddetin önlenmesinde yükümlülükleri ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Mevzuat örneği II/B'ye göre yasal düzenlemede karılar, birlikte yaşayan çiftler, eski karılar ve eşler, kız arkadaşlar, (aynı evde yaşamayan kız arkadaşlar da dahil olacak şekilde), kadın akrabalar (kız

kardeş, kız çocuk, anneler) evde çalışan kadın hizmetliler, bir konutta yaşamakta olmakla şiddetten koruma hakkını elde etmelidirler.

a. Şiddet Örnekleri

II/C ile aile içi şiddet örnekleri sayılmaktadır. Elbetteki tahdidi değildir. Bir aile üyesi tarafından gerçekleştirilen basit saldırı, ağır dayak atmak, kaçırmak, tehdit, gözdağı, zorlama, üzerine yürüme, küçük düşürücü sözlü taciz, zorla veya hukuka aykırı olarak haneye girme, kundaklama, mülkün tahribi, cinsel şiddet, evlilik içi tecavüz, başlık parasına bağlı şiddet, başlarıyla cinsel ilişkiye yönlendirme, zorlama, teşvik, evde çalışan kadın hizmetlilere şiddet ve şiddete teşebbüs gibi bir kadın üyeye yönelik fiziki saldırılar ve psikolojik saldırılar aile içi şiddet örnekleri olarak sayılmaktadır.¹⁴

Ailenin Korunmasına Dair Kanunun Uygulanması Hakkında Yönetmelik m. 4/e'ye göre şiddet, *“aile bireyinin fiziksel, cinsel, ekonomik veya psikolojik zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözel ve ekonomik her türlü davranışı”* ifade etmektedir.

Çerçeve mevzuat örneğinde (2 Şubat 1996 tarihli, İnsan Hakları Komisyonu 52. oturum) şikayet mekanizmaları yargı makamlarının görevleri, konusunda nasıl düzenlemeler yapılması gerektiği de açıklanmıştır. Buna göre aile içi şiddete ilişkin şikayetlerde diğer şikayetlere göre polis – zabıta – kolluk kuvvetleri hiçbir şekilde başka soruşturmalardan daha bir önemsizlik sergilememelidir.

Kolluk kuvvetinin öncelikli görevi doğrudan mağdur ile güven ilişkisi kurup kendini resmi olarak tanıtır mağduru güven içine almak ve şüpheliyi ya göz altına almak yada evi terk etmeye ikna yoluyla öncelikli olmak üzere bildirmek daha sonra mağduru yaralı veya darp izi varise bir ulaşım aracı sağlayıp en yakın sağlık kuruluşuna intikal ettirmek, eğer mağdur ikametgahı terk etmek istiyorsa uygun bir sı-

¹⁴ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi 30.04.2002 tarihli tavsiye kararında cinsiyete dayalı fiziksel, psikolojik içerikli cinsel zarar veya sıkıntı veren her türlü şiddet eylemi veya şiddet tehdidi kadına yönelmiş şiddet olarak benimsenmiştir (Bkz. Baydur/Ertem 91).

ğınma evi ve benzeri yere güven içinde ulaştırmak, mağdura müracaat edebileceği yasal yolları hatırlatmaktır.

Bu anlamda, mahkemeden tek taraflı bir kısıtlama tedbiri alınabileceğini, failin kötü muamelede bulunmasının yasaklanabileceğini, mağdurun mallarını koruma altına alınabileceğini, failin evden uzaklaştırılabileceğini, resmi tatil günlerinde dahi bu korumadan yararlanabileceğini, avukat tutma zorunda olmadan bunların yapılabilceğini, mağdura bildirir hükmedilecek herhangi bir koruma kararı da yine kolluk tarafından faile bildirilir.

Özellikle şiddetin ortaya çıkma ihtimali olduğu durumlar veya hali hazırda şiddet uygulamasının devam ettiği durumlar, ihbarcının bir koruma kararına rağmen tekrar şiddete uğramak üzere olduğunu belirtmesi, veya daha önce de aile içi şiddetin yaşandığını belirtmesi hallerinde kolluk gücünün çok hızlı bir şekilde şiddetin gerçekleştiği mekana gitmesi gerektiği benimsenmektedir. Kolluk şikayet- ihbar aldıktan sonra taraflar veya çocukların ve görgü tanıklarının ayrı ayrı odalarda görüşmelerini sağlamak, zabıt düzenlemek, şiddet mağduruna haklarını hatırlatmak, raporu yazmak, en yakın sağlık merkezine intikali sağlamak ve tıbbi raporu almak, güvenli bir yer yada sığınma hakkını bulmak, fiilen koruma sağlamak şiddet ortamını sona erdirmek için failin evden uzaklaşmasını sağlamak ve tekrar bir saldırı niyetini sezdiği anda faili tutuklamak gibi acil davranış şekilleri belirlenmiştir.

Mağdur veya ihbar eden kişi olayı dolaylı yünden yargı yerlerine de bildirebilir. Bu yargı yerleri failin ikamet ettiği, mağdurun ikamet ettiği, şiddetin meydana geldiği yer yargı mercileri olabileceği gibi şiddetten kaçan mağdurun geçici ikamet ettiği yer yargı Meircine’de vaka intikal ettirilebilir.

Bunun dışında mağdur kendisinden yardım ettiği akraba, arkadaş veya yardım sever vasıtasıyla olayı kolluk kuvvetlerine intikal ettirilebileceği gibi mağdurun sağlık kuruluşunda tedavisi sırasında da şikayet etme hakkı olup ilgili sağlık görevlisi söz konusu beyanı raporuna yazıp ilgili yargı yerine iletecektir.

b. Şiddet Hakkında Rapor Hazırlanması

Aile mahkemeleri tarafından esas alınabilecek kolluk raporu içerik itibariyle tahdidi olmamak kaydıyla tarafların cinsiyet meslek eğitim düzeyleri ilişkileri sosyal konumları şiddetin ve şikayetin tarihi soruşturma tarihi, şiddetin çocuklar tarafından görülüp görülmediği, şiddetin kapsamı, kullanılan silah hakkında bilgi, kolluk tarafından yapılan işlemler şiddeti doğuran sebepler, hakkında bilgiler içermektedir.

c. BM İHK Çerçeve Mevzuat Örneğine Göre Yargı Makamlarının Ödevleri

Mağdurun başvurusu üzerine işin niteliği itibariyle tek taraflı koruma kararına hükmedilebilir. Şiddeti yasaklamak mağdurun malların fail tarafından kullanılmasını engellemek gibi bir ihtiyati tedbir kararı söz konusudur. Mağdurun yanı sıra diğer aile bireylerinin de koruma altına alınması mümkün dür. Bu arada şiddeti ihbar eden tanık – ihbarcı da koruma altına alınabilir. 24 saatlik süre içerisinde bir sosyal yardım uzamanı, bir akraba da failin şiddetin önlenmesi için yargı merciine başvurabilir. Bu koruma kararı verinceye kadar mağdurun hayatına sağlığına ve mutluluğuna yönelmiş ciddi bir tehlikenin var olması halinde söz konusudur. Burada açıkça gecikmesi sakınca doğuran bir ortam ve bu ortamdan korumanın sağlanabilmesi için yargı merciini harekete geçirecek kişiler belirlenmektedir.

d. Korumanın Konuları

Failin haneyi boşaltması

Çocuklara erişimin düzenlenmesi

Mağdurun iş yerine veya sıklıkla gittiği yerlerde ki temasını yasaklanması- düzenlenmesi

Mağdurun sağlık ödemeleri

Ortak malları tek taraflı muameleyle elden çıkarılmasının önlenmesi

Tedbire aykırılık halinde tutuklanabileceği

Koruma kararından bağımsız bir şekilde oluşan suçlara ilişkin soruşturma yollarına mağdurun başvurabilmesi

Mağdurun boşanma, ayrılık, tazminat ve benzeri hukuk davalarını açabileceği

gibi hususlar yer almalıdır.

e. Kimler Tedbir İsteyebilir

Mağdur, akraba, sosyal yardım uzmanı, mağdura yardım eden kişi

Bu kişiler koruma tedbiri sona erdikten sonrada ek koruma talebinde bulunabilirler (kanaatimizce ek tedbiri sadece mağdur isteyebilir).

Mahkemelerden beklenen odur ki şikayet ve koruma tedbirin iletilmesinden itibaren 10 gün içinde duruşma yapmaları gerekmekte ve hüküm kurlmaları beklenmektedir.

Mahkeme;

Failin mağdur ve mağdurun bakmakta olduğu kişiler ve ona yardımcı olanlara ve akrabalarına şiddet uygulanmasından yasaklama,

Hanenin mülkiyeti hakkında karar vermeksizin haneyi boşalttırmak,

Kirada oturuyorsa kiranın veya ipotek yükümlülüğünün fail tarafından yüklenmesinin devamını ve müşterek yükümlülük altındaki çocuklara ve kişilere nafaka ödemesini emretmek,

Araba ve benzeri diğer önemli eşyanın kullanımına fail tarafından mağdura devrinin sağlanmasına ilişkin talimat vermek,

Çocuklarla şahsi ilişkiyi düzenlemek, mağdur ve çocukların işyeri ve okul ve benzeri yerlere yaklaşp yaklaşmamasını düzenlemek varsa silahını teslim etmek, yoksa silah almaması, kullanmaması konusunda uyarmak, mağdur ve çocukların sağlık giderlerini psikolojik danışmanlık masraflarını ve sığınma evi masrafları fail tarafından ödenmesini kararlaştırmak,

Tedbirlere aykırılık halinde tutuklanabileceğini ve aleyhinde ceza davası açılabileceğini faile bildirmek,

Tarafların mahremiyetini korumak için duruşmayı gizli yapmak gibi hususlar içeren koruma kararının çıkartılmasından itibaren 24 saat içinde korunmasına hükmedilen kişilerin bulunduğu yerdeki kolluk merkezine ulaştırmak,

Tedbirlere uyulup uyulmadığını kolluk tarafından takibini istemek,

Koruma kararı için masraf gibi hususları düzenlemelidir.

Ayrıca koruma kararı alınmasında kötü niyetli hareket edilmesi halinde masrafların davacı tarafa yüklenmesi de mümkündür.

f. Ceza Yargılamaları

Cumhuriyet Savcısının iddianamesinde şiddetin aile içi şiddeti olduğunu belirtmesi, kovuşturma için mağdurun ifadesinin yeterli olması, hükümde aile içi şiddet nedeni ile mahkumiyetin açıkça yazılması, dava süresince aile içi şiddet uygulayanın davacı ile temasının engellenmesi, failin ilk eyleminde pişmanlık belirtmesi ve davacının açıkça af etmesi karşısında failin mahkumiyetini ertelenmesi ve failin psikolojik danışmanlık hizmeti almasına karar verilmesi, tekrar eden eylemlerde cezanın ağırlaştırılarak uygulanması gibi kılavuz ilkeler benimsenmiştir.

g. Hukuk Mahkemeleri

Ayrılık, boşanma ya da tazminat davalarında yargılama sırasında koruma tedbiri alınabilir. Bu koruma tedbirleri hukuk yargılamasında davanın yerine geçmez. Bu tür kararlar müteakip yargılama sürecinde esaslı sayılan hususlardandır.

I. Hizmetlerin Sunulması

Aile içi şiddet mağdurlarıyla ve aileleriyle bütün görüşmelerin gizli yapılması da sunulacak hizmetlerden sayılmıştır.

B. 4320 Sayılı Kanunun Niteliği ve Uygulaması

Bu kanun kadına yönelik baskılar ve aile içi şiddetin önlenmesi amacıyla çıkarılmıştır. Kanunu dayanağı 20 Aralık 1993 tarihli “Kadınlara Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Bildirge” olup BM Genel Kurulunca kabul edilmiştir. Bu bildirge ve bunu esas alan diğer bölgesel uygulamalar ve İnsan Hakları uygulamaları kapsam itibarıyla aile içi olan şiddet, toplum tarafından uygulanan (işyerinde sosyal ve eğitim kurumlarında ve alanlarında karşılaşılan çeşitli taciz vs.) şiddet ve devlet takibi sırasında ortaya çıkan (gözetiminde vs.) şiddet uygulamaları konu edilmektedir.¹⁵

1. Talep ve İhbar

Bu kanunun uygulanması için Aile Mahkemelerine aile içinde şiddete maruz kalan eş veya aile fertlerinden herhangi biri müracaatta bulunabilir. 4320 sayılı kanunun Uygulanması Hakkında Yönetmelik¹⁶ m. 5 ile konu ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Buna göre “aile bireylerinden biri fiziksel, cinsel, ekonomik veya psikolojik zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanması muhtemel olan, bu tip hareketlerin tehdidini, baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözel ve ekonomik nitelikte şiddet içeren davranışa maruz kalmaları hâlinde, şikâyet ve ihbar mercilerine müracaat etmek suretiyle tedbir talebinde bulunabilir” (Yönetmelik 5/1).

Bunun yanında aile içinde şiddete tanık olan üçüncü bir kişi de ihbarda bulunabilir (Yönetmelik 5/3).¹⁷ Üçüncü kişilerin bildirisi ancak Cumhuriyet Savcılığına veya kolluk güçlerine olabilir. Yoksa mahkemeye üçüncü kişi başvurarak mağdur lehine tedbir talebinde bulunamaz. Üçüncü kişi genel kolluk kuvvetlerine veya Cumhuriyet Savcılığına ihbarda bulunabilir. Ayrıca aynı çatı altında yaşayan başka aile bireyi varsa mahkemeden tedbir talebinde bulunabilir (m. 1).

¹⁵ Köseoğlu, B., *Aile Mahkemelerinin İşleyişi*, Ankara 2005, s. 279 vd.; Moroğlu, N., *Kadına Yönelik Şiddet ve Ailenin Korunmasına Dair Kanun*, www.hukukcu.com/dosyalar/kadina_siddet.htm, Yazar kanunun uygulanmasına ilişkin istatistik bilgileri ve AB ülkelerinde uygulamanın gelişmesi için ülkelere bütçe oluşturmaları yönündeki kararlardan ayrıntılı olarak söz etmiştir.

¹⁶ Metinde “*yönetmelik*” olarak bahsedilecektir.

¹⁷ Moroğlu, 7.

Yönetmelik 5/2'ye göre şikayet ve ihbarın "...eşlerden biri veya çocuklar veya aynı çatı altında yaşayan diğer aile bireylerinden biri veya mahkemece ayrılık kararı verilen veya yasal olarak ayrı yaşama hakkı olan veya evli olmalarına rağmen fiilen ayrı yaşayan aile bireylerinden birisi tarafından..." yapılabileceğini düzenlemektedir. Görüldüğü gibi fiili beraberliklerde şiddete uğrayan taraf yönetmeli ile koruma dışında bırakılmaktadır. Oysa bu artık İç Hukuk metni olan CEDAW hükümlerine ve sözleşmenin amacına aykırıdır. Bunca yıllık deneyimlerimiz ve hakkaniyet ve de sözleşme yükümlülüklerimiz dolayısıyla bize göre kız arkadaşları veya imam nikahıyla yaşamakta olan ve şiddete uğradığını beyan ve şikayet eden kadınlar da Aile Mahkemesinden koruma talebinde bulunabilirler. Ancak bu tür talepler 4320 sayılı kanuna göre değil doğrudan sözleşme hükümlerine dayanılarak koruma tedbirlerine konu edilmelidirler. Zira her iki tür olayda kadının cinsel olarak sömürülmesi ve buna karşılık kadının şiddete uğraması söz konusudur. Sözleşme temel amaç olarak kadına karşı şiddeti ortadan kaldırmak istemektedir. Bu nedenle imam nikahlı eşleri gelenekten kaynaklanan "aile" olgusuna alıp kız arkadaşlığı durumunda şiddetin bu kanundan doğan koruma kapsamına girmeyeceği yönünde ayırım yapılamaz.¹⁸

Sayılan kişilerin başvurusu ile soruşturma evrakının kolluk vasıtasıyla Cumhuriyet Savcılığı'na iletilmesi halinde Savcılık kanalı ile de mahkemeye gelebilir. Bu başvuru şeklinde tedbir talebi Cumhuriyet Savcılığından gelmiş olmaktadır. Şiddetin gerçekleştiği yer Cumhuriyet Savcılığı olay evrakını ve tarafların evliliğine dair evrakı (nüfus kaydı tablosu) ekli olmak üzere koruma talepnameğini aynı yer Aile Mahkemesine gönderir (Yönetmelik m. 4, 5, 6).

2. Tedbirin Konusu

Kanun ve yönetmelik nitelik itibarıyla iki tür tedbir öngörmektedir.

1- Eylemci eşin uyarılması: Hakim yazılı başvuru üzerine eylemci eşe, eş ve çocuklara varsa öteki aile üyelerine karşı şiddet uygulaması, onları korkutmaması yönünde uyarılarda bulunur (m. 1/II-a yönetmelik m. 6/2). Ayrıca eşyaya yönelik şiddete başvurmaması, alkollü veya keyif veren maddeler almış vaziyette haneye gelmemesini, evde

¹⁸ Ayan, 301, Baydur/Ertem, 117.

bu tür maddeleri kullanmamasını da ihtar edebilir (m. 1/II-c,f). Gerek eşyaya şiddet uygulamak gerekse keyif veren maddeler kullanmak ya da kullanmış olarak eve gelmekteki amaç karşı tarafa korku, kaygı ve endişe vermek amaçlıdır. Bu yüzden bu tür davranışlar tereddütsüz olarak uyarmanın konusunu oluşturabilirler.

Gelişen teknolojik imkanlardan yararlanarak eylemci eşin aile fertlerini rahatsız etmemesi de uygulanabilecek ihtarlardandır (m. 1/II-d). Bu yasaklamanın sınırları iyi çizilmelidir. Amaç eşler arası iletişimin yasaklanması olmamalıdır. Zira böyle bir durum 4787 sayılı kanunun m. 7 ile getirilen “*sulhe teşvik*” kurumuyla çelişir. Yasaklanması gereken “*taciz*” niteliği taşıyacak hareketlerdir. Yönetmelikte bu sorunun iyi yazılamadığını belirtmek zorundayız.

Bu ihtarlarda 4787 sayılı kanunun getirdiği hatırlatma ve davet yükümlülüğü de unutulmamalıdır. Eylemci eşe ailenin Türk toplumunun temeli olduğu, ailenin şefkat ve merhamet ortamını gerektirdiği, bunu tesis etmenin eşlere düşen yükümlülük olduğu, evliliğin bir yönüyle şahsi fayda ve menfaatlerden fedakarlık mesleği olduğu, aile bireylerinin barış ve huzur içinde olmalarının sosyal ve insani bir gereklilik olduğu, mutlu ve huzurlu ailelerin huzurlu toplumları oluşturduğu bildirilmelidir. Dolayısıyla eşler arasında bir yandan 4787 sayılı kanunun m. 7 hükümlerinin uygulanması (barıştırma) söz konusu iken diğer taraftan 4320 sayılı kanun gereği bir eşin diğeriyle iletişimin yasaklanması anlamına gelen koruma tedbirine hükmetmek önemli bir çelişki olacaktır.

2- Kanunun doğrudan yaptırım uygulanmasına dair hükümleri de bulunmaktadır. Bunlar; eylemci eşin müşterek haneden uzaklaştırılması, hanenin diğer eş ve/veya çocuklara belli bir süre ile sınırlı olmak üzere tahsisinin kararlaştırılabilmesi ve yine mağdur tarafın çalışmakta olduğu işyerlerine yaklaşmasının yasaklanması gibi tedbirlerdir (m. 1/II-b,e Yönetmelik m. 8).¹⁹

Uygulamada açıkça yapılan bir hata söz konusudur. Eylemci-şiddet meyilli eş için uygulanan tedbirlerden sadece “*evden uzaklaştırma*” süreyle sınırlıdır. Eşin dövülmemesi, küfür ve hakaret edilmemesi, tehdit edilmemesi, iletişim cihazlarıyla taciz edilmemesi gibi ihtar yaptırımları süreyle sınırlı olamaz. Zira eşler birbirlerini her zaman

¹⁹ Ayan, 324.

saymak, sevmek, dayanışma içinde olmak ve birliğin mutluluğunu birlikte sağlamak sorumlulukları vardır. O halde “evden uzaklaştırma” dışında kalan ve eşlerin iyi geçinmelerine yönelik ihtarların süreli olması düşünülemez. Ne yazık ki, yönetmelik bu konuda da deneyimsiz bir şekilde kaleme alınmıştır (Yönetmelik m. 14/1).

Diğer yaptırım, varsa eylemci eşin silahını zabıtaya yasak süresince teslim etmesinin sağlanmasıdır. Her somut olaya göre eylemcinin eylemlerdeki psikolojik durumu gözlemlenip özellikle bu hükmün uygulanmasına özen gösterilmelidir. Bu, daha eşin ilk başvurusunda soruşturulmalıdır. Zira uygulamada eş tarafından ateşli silahla vurularak öldürülen eşler bulunmaktadır.

Silah, bulundurma ruhsatlı bir silah olabilir. Bu durumda silah yasaklama süresince ruhsat adresi ile uzaklaştırma adresi aynı ise kolluk kuvvetlerine bırakılmalıdır. Bu uygulama cezai anlamda silah ruhsatının iptali sonucunu doğurmaz. Ancak yasağa aykırılık halinde genel Ceza Hukuku hükümlerine tabi olur.

Silah teslimi konusunda uygulamada hukuki uyumsuzluklarla karşılaşılabilir. Ruhsatlı silahı olan bir kişi sadece şiddetten yasaklanmış ise evden uzaklaştırılması söz konusu değilse silahın zabıtaya teslimi söz konusu olmamalıdır. Yönetmelikte bu konu da düzenlenmemiştir. Oysa uygulamada sıkça karşılaşılan bir durumdur.

Ancak uygulamada silah teslimi tedbirinin silahın nerede tutulacağı konusunda tereddütler bulunmakta idi. Yönetmelik m. 11 ile sorun çözüme kavuşturulmuş olup silahın tedbir süresinin sonuna kadar adli emanete alınması düzenlenmiştir. Ancak, 11. m. ile kastedilen tedbirin “evden uzaklaştırma” tedbiri olduğunu tekrarlayalım.

Bu tedbirlerin dışında hakim, her somut olaya göre temel insan hakları çerçevesinde kalmak şartıyla başka tedbirlere de hükmedebilir (m. 1/I-son yarım cümle).

Eve veya işyerine yaklaşmama, ilgili eşin ev masraflarını veya eş ve çocukların mali ihtiyaçlarını karşılama yükümlülüğünden kurtarmaz. Mahkeme bu konuda da hüküm kurmalıdır. Nafaka konusunda talebe gerek yoktur.²⁰ Evden belli bir süre uzaklaştırılan eş, eş ve çocuklar

²⁰ Ayan, 331. yazar nafakanın ancak evden uzaklaştırma halinde uygulanabileceğini belirtmektedir. Bu genel anlamda doğru olmakla beraber aynı evde tedbirin uygulanması hallerinde de nafakanın aksatılmaması için hatırlatma bendi yazılabilir.

için tedbir nafakası ile yükümlü tutulmalıdır. Zira evden uzaklaşması- na rağmen MK'nın 185 ve 186. maddelerinden doğan yükümlülükleri devam etmektedir. Uygulamada başkaca sorunlarla karşılaşılması için imkan dahilinde peşin ödenmek üzere tedbir nafakasına hükme- dilebilmelidir. Kanunun açık hükmü karşısında bu konuda mahkeme yetkili ve hatta görevlidir. Tedbir hükümlerinin kamu düzeninin par- çası olduğunu hatırlatalım (Yönetmelik m. 16).

Nafaka ödenmesine ilişkin bir hüküm kurulduğunda nafakanın tahsiline ilişkin sorun ile karşılaşılabilir. Nafaka ödenmesi münhası- ran 4320 sayılı kanun uygulaması olmakla bir tedbir kararı ve hatta bir ihtiyati tedbir kararı söz konusu olacaktır. İhtiyati tedbir kararlarının uygulanmasında görevli tedbir uygulayıcısı açıkça yazılmalıdır. An- cak bu kanundan doğan bir nafaka yükümlülüğünün yerine getiril- mesi yine bu kanuna tabi olmalıdır. O halde evden uzaklaştırılan eşe nafaka yükümlülüğü tebliğ edildiğinde nafaka ödeme yükümlülüğü- nü koruma tedbirindeki gibi yerine getirmese aynı kanunda yer alan cezai sonuçla karşı karşıya kalır. Tıpkı uzaklaştırma kararına rağmen eve girmesinde olduğu gibi. Yönetmelik 16/II ile uygulamaya kolaylık sağlanmıştır. Buna göre nafakaya ilişkin hüküm mahkeme tarafından İcra Dairesine re'sen gönderilecektir.

Uygulanacak tedbirler açısından kanun hükmü sınırlı durumlar belirlemek yerine tedbirin bizatihi mahiyetini göz önüne alarak ben- zeri durumları da koruma kapsamına almıştır. Uygulamada gitgide sıklaşan bir durum vardır ki, bu duruma 4320 sayılı kanun hükümle- rinin uygulanması gerekliliği uygulayıcıların gözünden kaçmaktadır. O da velayet yetkisi olmayan eşin, tedbiren velayet sahibi olan veya velayet kendine tevdi edilen eşten aldığı çocukları iade etmemesi ve/ veya kaçırması durumudur. Teslim edilmeyen veya kaçırılan çocuk ile yetkili-görevli veli (velayet sahibi) yasal ve de anayasal anlamda tam bir ailedir ve anayasa ve MK ve diğer Aile Hukuku mevzuatına göre koruyucu hükümlerden yararlanır. Bunlardan biri elbette 4320 sayılı kanundur. Teslim etmeyen veya kaçırın eş hukuka karşı hile-desise kullanarak çocuğu teslim etmemektedir. Özellikle kaçırma eylemi bi- zatihi şiddet unsuru taşıyan bir eylemdir. Ayrıca, teslim alınışı yasal olduğu halde iade etmeme eylemi de çocuklara yönelik korku verme

Ancak dosya kapsamında iase konusunda sıkıntı yaşandığına dair bilgiler varsa nafaka hükmü kurulması unutulmamalıdır.

içeriklidir. Her iki eylemin birinci mağduru doğrudan çocuktur. İkinci mağdur ise yasal olarak velayetin sahibi olan eştir. Bu açıdan kaçırılan veya teslim edilmeyen çocukların 4320 sayılı kanun kapsamında bulunduğu yerde derhal teslim alınarak yetkili veliye teslimi yönünde koruma kararı verilmelidir. Yasanın yürürlüğe girdiği tarihten bu yana bu hukuki yolun işletilmemesi 4320 sayılı kanunun amacını bilmemekten ibarettir. Bu kanun sadece halen evli olan eşler arasındaki şiddete veya boşanma davası devam eden eşlere uygulanacak bir düzenleme değildir. Aileye karşı şiddetin şu veya bu aşamada ortaya çıkması halinde 4320 sayılı kanun uygulanacaktır.

Kaldı ki uygulamada halen evli olan eşlerin birisi şiddete uğradığında polise müracaat ettiğinde polis tarafından *“aile kavgasıdır, karışamayız...”* tepkisi ile karşılaşmaktadır. Oysa aile kavgası kolluk kuvvetlerinin derhal müdahalesini gerektirmektedir. Bu konuda Adalet Bakanlığı genelgesi oldukça açıktır. Halen uygulamada şiddetin durdurulamaması sadece kayıtsızlıktandır.²¹

3. Kanunun Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunlar ve İşletilmesi Gereken Usul

Bu kanun hükümlerinin bir eş için uygulanmış olması boşanma davalarında o eş lehine kesin delil sayılır. Bu soruşturma dosyası özellikle boşanmanın sonuçları veya eşlerin uyarılması konusunda hâkimin takdirinde doğrudan etkili olacaktır. Bu açıdan 4320 sayılı kanunun uygulanması nitelik arz etmektedir.

Toplumumuzun ve özellikle kadınlarımızın hukuk kültürü yüksek değildir. Bundan doğan sıkıntılar bulunmaktadır. Her taciz, şiddet

²¹ Adalet Bakanlığı'nca yayınlanan genelgenin ilgili bölümleri şu şekildedir. *“...Anayasa m. 41'e göre aile Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması...için gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar... TCK 86/III-a bendinde “...kasten yaralama suçunun üstsoya, altsoya, eşe ve kardeşe karşı işlenmesi halinde şikayet aranmaksızın verilecek ceza yarı oranda artırılır” hükmü yer almaktadır... Cumhuriyet Savcıları tarafından aile içi şiddete maruz kalındığının öğrenilmesi halinde, bu konuda herhangi bir şikayet de gerekmediğinden derhal soruşturmaya geçilmesi, ayrıca koruma kararı alınması için ivedilikle Aile Mahkemesi Hakimine bildirimde bulunulması, mahkeme tarafından tedbir içeren koruma kararı verilmesi durumunda kararın kanunun amacına uygun biçimde infazının sağlanması için kolluk birimleri ile sıkı işbirliği kurulması, mahkemece verilen koruma kararlarına uymayanlar hakkında kanuni işlemlerin yerine getirilmesi...”*

veya huzur bozucu davranış resmiyet kazanmalıdır. Bu açıdan eyleme maruz kalan eş kolluk kuvvetlerine başvurmalıdır. Kolluk kuvvetlerince yapılacak iş, önce delilleri sabitlemek olmalıdır. Bunlar rapor aldırılması, eylemcinin eyleminin durdurulması ve belgeye bağlanması, eylemcide görülen alkollülük, taşkınlık vs. hallerin evraka yansıtılması, eylemci eşin sarf etmekte olduğu sözlerin ayrıntılı olarak zapta bağlanması vs. olabilir. Polise intikal eden her aile içi şiddet olayında Cumhuriyet Savcısı'nın haberdar edilmesi de ihmal edilmemelidir.

Polis-jandarmanın bu konuda ayrıca eğitilmesi de gerekmektedir.²² Yeni MK ve de Aile Mahkemeleri Kanun'u ailenin korunmasına yönelik oldukça özellikli hükümler içermekte olup kolluk kuvvetlerinin de eğitilmesine gerek vardır. Öyle ki bu tedbirin tebliğ ve uygulanması ve uygulamanın takip ve sonucu bildirmek kolluk görevlilerince ifa edilecektir.

4787 sayılı kanun hükümlerinden olan uzmanların görevlendirilmesi konusunda zabıta kuvvetleri de eğitilmelidir. Her somut olayda delillerin bağlanması aşamasında zabıta uzman görüşleri doğrultusunda hareket etmelidir. Bu konuda zabıtaya yardımcı olmak açısından sosyal hizmetlerdeki görevliler nöbet sistemiyle çalıştırılmalıdır. Daha olayın başlangıcında uzman görüşü doğrultusunda çalışmak pek çok geçimsizliğin boşanma kertesine gelmesine engel olacaktır. Bu yönde çalışmanın sağlanması için devletin ilgili birimleri arasında bir protokol yapılabilir veya başbakanlıkça genelge çıkarılabilir. Bize göre bu yapılmasa da yürürlükteki mevzuat zabıtanın uzmanlardan yararlanmasına müsaittir. Her olayda mağdur eş de bu yönde zabıtanın açıkça talepte bulunabilir. Nasıl doktor raporu sağlanıyorsa diğer uzmanlardan da rapor alınabilir. Bu açıdan özellikle vekilli başvuruların yaygınlık kazandırılması gerekmektedir.

4. Tedbirin Uygulanması ve Sonuçları

Bu kanundan doğan bütün tedbir hükümleri müracaatçısına bakılmaksızın Cumhuriyet Savcılığınca uygulanır (m. 2). Kolluk kuvvetleri, Cumhuriyet Savcılığından gelen tedbir hükümlerini uyguladığına dair evrakı yine savcılık makamı kanalıyla hükmü veren mahkemeye ulaştırmalıdır. Kararın ihlal edilip edilmediği kolluk kuvvetlerince

²² Bu konuda Moroğlu'nun eleştirilerine bakınız.

mağdur eşin talebi olmadan takip edilmelidir. Zira ihlal halinde eylemci eş cezalandırılacaktır (m. 2/II-III).

Uygulamada tedbir kararının zamanaşımına uğradığı gerekçesiyle bazen uygulanmamakta olduğu görülmektedir. Bu durum aslında kanun metninde yer alan en fazla altı ay süre ile uygulanması konusunun yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bu süre hakimın evden uzaklaştırılmasına karar verebileceği azami süredir. Mesela, mahkeme aile fertlerine şiddet uygulayan eşin evden yedi ay süreyle uzaklaştırılmasına karar veremez. Bu sebeple tedbirin uygulanması açısından zamanaşımı söz konusu olmaz. Aksinin kabulü halinde, şiddet uygulayan eşin tebliği adres değiştirerek geciktirebileceği ve cezai sonuçlardan da kurtulabileceği unutulmamalıdır.

Tedbirin uygulama aşaması bakımından Yönetmelik bazı yenilikler getirmektedir. Buna göre Cumhuriyet Savcılığında “Koruma Kararı Defteri” tutulacaktır. İkinci olarak koruma kararı kolluğa savcılıkça mağdur eliyle gönderilebilecek (Yönetmelik 15/III) ve savcılık tarafından mağdurun bulunduğu konutun haftada bir kez ziyaret edilmesi, birinci derece yakınları ile iletişim kurulması, komşularının bilgisine başvurulması, oturulan yerin muhtarından bilgi alınması, bulunduğu konutun çevresinde araştırma yapılması sağlanacaktır.

5. 4320 Sayılı Kanunun Aile Mahkemelerinde Uygulanma Şekli

Aile mahkemelerine bu kanuna dayalı olarak gelen talepler ya Cumhuriyet Savcısının talebi ya da aile içi şiddete uğrayan eşin şahsi başvurusu ile gelmektedir. Bu tür evrak harçsız bir incelemeye tabi tutulmaktadır (Yönetmelik m. 17).

Cumhuriyet Savcısı talebiyle gelen evrak genellikle tekemmül etmiş durumdadır. Buna dayanarak evrak içeriğine göre Aile Mahkemesi Hakimi 4320 sayılı kanunun öngördüğü bir veya birden fazla tedbire veya MK da yer alan başka tedbirlere hükmedebilir.²³

Şahsi başvurular yoluyla gelen evrak genellikle sadece dilekçedeki iddialardan ibaret kalmakta olup bu tip taleplerde Aile Mahkemesi

²³ Baktır, 104 vd.; Tutumlu, M. A., *Teorik ve Pratik Boşanma Yargılaması Hukuku*, Ankara 2005, s. 1154.

Hakimi birtakım soruşturmaları yaptıktan sonra tedbire hükmetmeyi tercih etmektedir. Zira iddia dışında evrakta delil bulunmamaktadır. Bu konuda mahkemelerin eleştirilere uğradığı görülmektedir.²⁴ Oysa şiddete uğrayan eşin hukuki yardıma kavuşması halinde bu sorun tamamen ortadan kalkmaktadır. Bu konuda da özellikle büyük şehirlerde Baroların organizeli bir şekilde hukuki yardımı yaygınlaştırması gerekir. Böylece 4320 sayılı kanun daha etkin kılınabilir.

4320 sayılı kanun aslen bir tedbir işi, diğer ifade ile acele mevadandır. Yasama organı bu konuda uluslararası sözleşmelere uygun şekilde amir hükümler getirmiştir. Acil işler hukuk mahkemelerinde değişik işler defterine kaydedilip duruşma yapmadan tedbir kararına konu olur. Yoksa bize göre 4320 sayılı kanundan doğan uyuşmazlık veya şikayeti esasa alıp uzun bir duruşma gününe tabi tutmak sadece taraflar arasında soğukluğu ve husumeti artırır. O halde delil bulunmayan, sadece müracaatçının iddialarını içeren taleplerde sadece uyarı yolu tercih edilebilir. Bu öteki tarafın aleyhine bir durum doğurmaz. Ancak bazı ipuçları varsa itiraz yolu açık olmak üzere tedbir kararı da verilebilir.

Nitekim Yargıtay 4320 sayılı kanundan doğan işlerin nihai bir iş olmayıp tedbir uygulaması niteliğinde olduğunu, bu tedbirden sonra on gün içinde dava açılması gerekmediğini, özel bir uygulama olduğunu, hakimin tayin ettiği sürenin tedbir süresi olduğunu, temyize tabi olmayan bir işlem olduğunu benimsemektedir Bu sebeptendir ki bu işler ancak itiraz yoluna tabi olup itiraz üzerine duruşmalı olarak incelenmelidir. Bu sonucu da ihtiyati tedbirlere itiraz yönteminden çıkarmaktayız.²⁵

²⁴ Moroğlu, 7,8.

²⁵ Tercan, Erdal Türk Aile Mahkemeleri, *AÜHF Dergisi* 2003/3 s. 50., Dural/Öğüz/Gümüş 4320 sayılı kanundan doğan kararların MK 195 ve devamı maddeleri ile öngörülen tedbirlere ek nitelikte olduğunu benimseyerek temyize konu olabileceği ileri sürmektedir.

² HD, 2002/14276 E., 2003/344 K. 04.10.2002 t. kararı: “Taraflar arasındaki davanın yapılan muhakemesi sonunda mahalli mahkemece verilen ve yukarıda tarih numarası gösterilen hükmün temyiz edilmekle evrak okunup gereği görüşülüp düşünüldü. “Mahkemelerden verilen nihai kararlara karşı temyiz yoluna başvurulabilir” (HUMK. m. 427). Şu halde incelenen kararın niteliği ortaya konularak öncelikle kararın temyizinin kabil olup olmadığının çözümlenmesi gerekmektedir. 4320 sayılı kanun ile aileyi koruyucu tedbirlerin Sulh Hukuk Hakimi tarafından resen alınması hükme bağlanmıştır. Bu kanunun amacı aile içi şiddeti durdurma, özellikle kadını ve çocukları koruma olduğu sevk gerekçesinde açıklanmıştır. Hatta “Sulh Hukuk Mahkemesi mağdurların

4320 sayılı kanun hükümleri hakkında da şunları söylemeliyiz. Bu

tekrar şiddete uğrama ihtimalini göz önüne alarak başvurusunun hemen ardından tanık ya da karşı tarafın dinlenmesine gerek olmadan bu kararı verebilecektir. Şiddete uğrayanların mahkeme kararında 6 ayı geçmemek üzere tedbirin uygulama süresi belirtilecek ve tedbire aykırı davranışta bulunulması halinde tutuklanacağı ve hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkum edileceği kusurlu eşe ihtar olacaktır” açıklamaları yapılmıştır. Görüldüğü üzere bu karar kusurlu eşin saldırılarına son verilmesinin kendisine ihtarından ibaret kısa süreli bir tedbir niteliğindedir. Bu açıklamalar kararın nihai nitelikte olmadığını sürekli sonuç doğurmayacağını göstermektedir. Öte yandan kanunun Türkiye Büyük Millet Meclisi Adalet Komisyonu’nda müzakeresi sırasında 1/2. maddeye “Bu karara karşı tefhim veya tebliğinden itibaren üç gün içinde aynı yer Asliye Hukuk Mahkemesine itiraz edebilir. Asliye Hukuk Mahkemesi itirazı üç gün içinde sonuçlandırır. Bu karar kesindir. İtirazlar verilen tedbir kararının uygulanmasını tehir etmez” biçimindeki eklemeye genel kurul müzakerelerinde karşı çıkmış ve bu ekleme kanun metninden çıkarılmıştır. Bu konunun müzakereleri sırasında konuşmacılar kanunun ön gördüğü kararın tedbir niteliğinde olduğunu hemen uygulanarak aile içi şiddetin bıçakla keser gibi kesilmesi ve ortadan kaldırılması gereğine işaretler “onun için Sulh Hukuk Mahkemesi kararı kesin olmalıdır” demişlerdir. Bu görüşlere cevap veren ilgili bakan “Adalet Komisyonunda yapılan değişiklik ve ilavelerin taslaktan çıkarılmasını talep ediyoruz; Çünkü bunlar taslakta yer aldığı müddetçe, kanunun ruhuna aykırı olacaktır.... Kusurlu eşin genel hükme göre itiraz hakkı vardır; yani Sulh Hukuk Mahkemesine itiraz edilebilir. Asliye Hukuk Mahkemesine itiraz hakkı sağlamak, kusurlu eşe ek bir itiraz hakkı sağlamak anlamını taşımakta, zaten şiddet mağduru olan kadın ve çocukların bu süre zarfında daha çok mağdur olmalarına sebep olmaktadır” demiştir. Bu açıklamalardan sonra tasarıya Adalet Komisyonu’nda yapılan itiraza ilişkin eklemeler çıkarılmış; kanun bu hali ile kesinleşmiştir. Şu halde 4320 sayılı kanun uyarınca oluşturulan kararları, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanun’un 105, 106, 107, ve 108. maddelerinde belirlenen prosedür uyarınca itiraz olun ve bu kanunun 109. maddesi uyarınca 10 gün içinde dava açılması şartıyla değil hakimnin tayin ettiği süre ile geçerli ve temyiz incelenmesine tabi bulunmayan geçici tedbir niteliğinde kabul etmek, kanunun tedvin amacına uygun düşecektir. Temyiz isteğinin bu sebeplerle reddi gerekmiştir. Sonuç: Açıklanan sebeplerle temyizi kabil olmayan karara karşı vaki temyiz isteğinin Reddine, temyiz peşin harcın yatırana geri verilmesine oyçokluğuyla karar verildi.

Muhalefet Şerhi

“4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun’un amacı, aile içerisindeki bireylerin birbirlerine yönelik fiziki, sözel ve duygusal kötü davranışları önlemektir. Yasanın hükümet gerekçesinde; Sulh Hukuk Hakimliği’nin, mağduru tekrar şiddete uğrama ihtimalini göz önüne alarak başvurusunun hemen ardından, tanık ya da karşı tarafın dinlenmesine gerek olmadan kararını verebileceğini, şiddete uğrayanın mahkemede şiddete uğrama ihtimalini kanıtlama yükümlülüğü altında da bulunmadığını belirtmiştir. Nitekim bu düşünce altında karara karşı itiraza ilişkin Adalet Komisyonu’nda yapılan değişiklik meclis genel kurulunda kabul görmemiş ve metinden çıkartılmıştır. Hakimnin bu şekilde derhal (herhangi bir gecikmeye meydan vermeden) tedbir alması sağlanmıştır.

Çoğunluk gerekçesinde, Hukuk Usulü Muhakemeleri Yasası’nın 105. maddesinin uygulanabileceğine işaret olunmuştur. Sözü edilen madde duruşma açılması ile ilgilidir. Duruşma açılması demek, davanın taraflarına murafla gününün bildirilmesi demektir. Murafla günü taraflara çıkartılacak davetiye ile bildirilir. Masraflarının da dava açandan alınması

kanun, ileride tartışacağımız 4721 sayılı MK'nın benimsediği müdahale sistemi hükümleri ve 4787 sayılı olan ve kısaca Aile Mahkemeleri Kanunu dediğimiz kanun hükümleri ile bir bütün olup birbirini tamamlar şekilde uygulanmak zorundadır. Örneğin, açılmış bir davada yargılama sırasında da 4320 sayılı kanunun saydığı bazı tedbirlerle hükmedilebilir. Ayrıca 4320 sayılı kanundan doğan bir başvuruda da hakim başka tedbirlere hükmedebileceğinden MK veya 4787 sayılı kanundaki tedbirlerden birine pekala hükmedebilir. Tek fark şudur ki, 4320 sayılı kanun suigeneris bir tedbir sistemi düzenlemekte olup duruşmasız ve acil tedbire temel teşkil etmektedir. Yine bu kanundan doğan koruma talepleri açık hüküm karşısında hiçbir harca tabi değildir.

4320 sayılı kanundan doğan bir talep üzerine Aile Mahkemesinin hükmettiği tedbire itiraz yolunun bulunmadığını kabul etmek pek çok zaman telafisi imkansız sonuçlar doğurabilir. Zira boşanma ortamında eşler sağduyulu düşünemezler ve pek sıklıkla düşmanlık duyguları ile hareket ederler. Bunun böyle olmadığının ispatı her zaman eş ya da eşlere fırsat olarak tanınmalıdır. Bir dosya örneği olarak diyelim

zorunludur. Masrafların yatırılmaması talepten sarfınazar anlamına gelir (TK m. 5, Tebligat Tüzüğü'nün 6. maddesi).

Yasanın birinci maddesinde, başvurudan herhangi bir harç alınmayacağını vurgulamıştır. Amacı başvuruda bulunan aile bireyine kolaylık sağlamaktır. Onu bir yük altına sokmamaktadır. Muraflaa açmak için gider istenilmesi caydırıcı unsur teşkil edecektir. Yasanın esprisi ile bağdaşmayacaktır.

Yine Tebligat Yasası'nın 9. ve Tüzüğü'nün 8. ve 12. maddesi, tebligat evrakını gönderen mercinin gönderilen yerin uzaklığını, mevsim şartlarını nakil vasıtalarının durumunu nazara alacağını, muraflaa gününün tebligatın belediye hudutları içerisinde yapılacaksa üç günden köyde veya vilayetin diğer bir kazasında yapılacaksa on beş günden, diğer bir vilayet içinde yapılacaksa bir aydan az olamayacağını vurgulamıştır. Tebligatın yurt dışında yapılması durumunda sürenin daha da uzayacağı tartışmasızdır. Bu şekilde, aradan çok uzun zaman geçtikten sonra alınan tedbirin, tedbir olma özelliği de ortadan kalkacaktır.

Hukuk Usulü Muhakemeleri Yasası'nın 107. maddesi ise itirazla ilgilidir. İtiraz üzerine duruşma açılması zorunludur. Yukarıda muraflaa ile ilgili yapılan açıklamalar burada da tekrarlanacaktır. Kanun koyucunun kapattığı bir yol, dolaylı olarak gündeme gelecektir.

Tedbir kararı verilebilmesi için Sulh Hakimi'nin tam bir kanaate sahip olmasına da gerek yoktur. Şiddete uğrama ihtimalini sezinlemesi yeterlidir.

Bu açıklamalar karşısında hakimi evrak üzerinde, duruşma açmadan birinci maddede gösterilen tedbirlerden birini, bir kaçını yahut duruma uygun benzer önlemi almakla mükelleftir. Verilecek karar yasanın amacına, ailenin durumuna, somut olayın özelliğine uygun, objektif ve herkesçe kabul edilebilir olmalıdır. Kesindir. Açıklanan sebeple de değerli çoğunluğun gerekçesine iştirak edilmemiştir." Bkz. e-Akademî nisan 2003/Kararlar.

ki; davacı eş, davalı eş hakkında evden alkolizmden kaynaklanan eylemlerden ötürü eşi tarafından kovulduğunu iddia etmiştir. Evrakta rapor veya kolluk soruşturması yoktur. Sadece davacının iddialarına göre tedbir uygulanmış ve davalı iki ay boyunca eve girmemekle ihtar edilmiştir. Karar davalıya Cumhuriyet Savcılığı havalesi ile kolluk tarafından infazen tebliğ edilmiştir. Kararı alan davalı ağır bir şok içinde mahkemeye başvurmuştur. Davalı itirazında aylardır işi sebebiyle başka bir yerde bulunduğunu belgeleyen evrak eklemiş ve iddia edilen olay tarihinde reşit kızı da beraberinde olmak üzere konuttan ayrı bir yerde olduğunu ve davacının bildirdiği olayların yaşanmadığını belgelemiştir. Davalı, tatil için evine döndüğünü ve olan bitene anlam veremediğini, bu sebeple savunma ve itirazının kabul edilerek eve girme yasağının kaldırılmasını istemektedir. Mahkeme itiraz üzerine dosyayı incelemekle taraflardan somut deliller sunan davalının itirazını haklı bulmaktadır.

Bu somut olayda olduğu gibi mahkeme, *“bu kurumda itiraz yolu yoktur”* diyerek itirazı reddetse idi hakkaniyete uymayan bir kararla intikam duygusu ile hareket eden bir eşin duygularına alet olacaktı. Bu yüzden 4320 sayılı kanundan doğan uyuşmazlıklarda tedbir kararı na itiraz yolunun kapalı tutulması doğru bir uygulama olamaz.²⁶

²⁶ Aynı görüşte Ayan, 305, dpn. 362; Baydur/Ertem 116,;2. HD 12.07.2004 2004/8367-9372 *“Mahkemelerden verilen nihai kararlara karşı temyiz yoluna başvurulabilir”* (HUMK. m. 427). Şu halde incelenen kararın niteliği ortaya konularak öncelikle kararın temyizinin kabil olup olmadığının çözümlenmesi gerekmektedir. 4320 sayılı kanun ile aileyi koruyucu tedbirlerin Aile Mahkemesi Hakimi tarafından (47875 S.K: m. 9/1) resen alınması hükmüne bağlanmıştır. Bu kanunun amacı aile içi şiddeti durdurma, özellikle kadını ve çocukları koruma olduğu sevk gerekçesinde açıklanmıştır. Hatta *“Aile Mahkemesi mağdurların tekrar şiddete uğrama ihtimalini göz önüne alarak başvurusunun hemen ardından tanık ya da karşı tarafın dinlenmesine gerek olmadan bu kararı verebilecektir. Şiddete uğrayanların mahkemede şiddete uğrama ihtimallerini kanıtlama yükümlülüğü de bulunmamaktadır. Mahkeme kararında 6 ayı geçmemek üzere tedbirin uygulama süresi belirtilecek ve tedbire aykırı davranışta bulunulması halinde tutuklanacağı ve hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkum edileceği kusurlu eşe ihtar olacaktır”* açıklamaları yapılmıştır. Görüldüğü üzere bu karar kusurlu eşin saldırılarına son verilmesinin kendisine ihtarından ibaret kısa süreli bir tedbir niteliğindedir. Bu açıklamalar kararın nihai nitelikte olmadığını sürekli sonuç doğurmayacağını göstermektedir. Geçici tedbir niteliğinde olan bu kararın itiraza tabi olmadığı da Kanunun Adalet Komisyonu’nda görüşülmesi sırasında kabul edilmiş, kanun bu hali ile kesinleşmiştir. Şu halde 4320 sayılı kanun uyarınca oluşturulan kararları, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunun 105, 106, 107, ve 108. maddelerinde belirlenen prosedür uyarınca itihaz olunan ve bu kanunun 109. maddesi uyarınca 10 gün içinde dava açılması şartıyla değil hakimnin tayin ettiği süre ile geçerli ve temyiz incelenmesine tabi bulunmayan geçici

İkinci olarak, bu kanun gereğince hükmedilen tedbirlere aykırılık halinde davalı ceza hukuku anlamında mahkum olabilmektedir. Uygulamanın sonunda hapis cezasına çarptırılma yolu açık olan bir tedbir türünde davalıya itiraz hakkı tanımamak, onu doğrudan hapis cezasıyla yüz yüze bıraktığından ağır bir sonuç olmaktadır. Bu ceza hukuku anlamında savunma hakkının baştan itibaren yok edilmesi anlamına gelir. Bu sebeple 4320 sayılı kanundan tedbirlere karşı itiraz yolu hep açık olmak zorundadır. Bu itibarla itiraz yolunu kapalı tutma uygulamasından vazgeçilmelidir. Aksi halde İHS m. 6 ile düzenlenen adil yargılanma hakkı ihlal edilmiş olur. Diğer ifade ile hukuk uygulamaları Temel İnsan Hakları da korunmak zorundadır.

Sonuç

Şiddet açısından bakıldığında kadınların insan haklarının korunması için mevzuatımız yeterince donatılmıştır. MK, AMK, ÇKK, SH-ÇEK ve AŞKK gibi kanunlar her türlü tedbiri içermektedir. TC sözleşmeye karşı mevzuat anlamında yükümlülüklerini yerine getirmiştir. Ve 4320 sayılı kanun sözleşmeye uymanın somut düzenlemesidir. Ancak sorun genelde görüldüğü gibi yargı organlarına intikal etmeme şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Sözleşmenin 16. m. hükümlerinin uygulamamıza yansısı ise yargı organları açısından değerlendirilmelidir. Belirttiğimiz ve özellikle mali haklara ilişkin çelişki ve ihlaller bizzat uygulamacı olarak yaşadıklarımız ve tespit ettiklerimizdir. Kanaatimiz odur ki Türk Kadını daha fazlasını hakketmektedir. Bu anlamda Aile Hukuku uygulamamızın saydığımız noktalarda uygulama olarak geliştirilmesi zorunluluğu vardır.

tedbir niteliğinde kabul etmek, kanunun tedvin amacına uygun düşecektir. Temyiz isteğinin bu sebeplerle reddi gerekmiştir."

KAYNAKLAR

- Akıncı, Ş., Medeni Kanunda da Kadın ve Aile, http://www.hukuk.gazi.edu.tr/dergi/cilt_8-sayi_1-2.pdf.
- Akıntürk, T., Aile Hukuku (6.Bası).
- Baktır, S., Aile Mahkemeleri, Ankara 2003.
- Baydur/Erden, Kadına Yönelik Evlilik İç Şiddetin Hukuki Boyutları, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 65.S.
- Ceylan, E., Boşanmanın Hukuki Sonuçları 2006.
- Dural/Öğüz/Gümüş Aile Hukuku 2005.
- Eke, A.H., Nafaka-Tazminat-Miras-Destek, Tazminatı ve Sosyal Güvenlik Haklarının Mukayesesi, *Hukuk ve Demokrasi Dergisi* S.10.
- Güven K., 4320 sayılı “Ailenin Korunmasına Dair Kanun”un Getirdiği Hukuki Tedbirlere, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1998/1-2, http://www.hukuk.gazi.edu.tr/dergi/cilt_2-sayi_1-2.pdf
- Hatemi, H., Aile Hukuku I, İstanbul 2005.
- Havutcu, A., Evlilik Birliğinin Temsili Ankara 2006.
- Köseoğlu, B. Aile Mahkemelerinin İşleyişi Ankara 2005.
- Moroğlu, N., Kadına Yönelik Şiddet ve Ailenin Korunmasına Dair Kanun, www.hukukcu.com/dosyalar/kadina_siddet.htm
- Özkan, B., Aile Hukuku 2004.
- Schloms, H Alman Hukukunda Çocukların Nafaka Hakkına Özellikle Adli Memurlara Yüklenen Görevler Bakımından Genel Bir Bakış (Çev. H.S. Ozanoğlu) *AÜHFD* 2001/1.
- Tercan, Erdal, Türk Aile Mahkemeleri, *AÜHFD* 2003/3.
- Tutumlu, M.A., Teorik ve Pratik Boşanma Yargılaması Hukuku Ankara 2005.
- Bilgi Üniversitesi Seminer notları
- e-Akademî Nisan 2003/Kararlar.